

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VII св. 7-10

БЕОГРАД 1956

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: Значај рада Комисије за уједначење правописа	197
2. М. Стевановић: Глаголски облици пасива	205
3. А. Б.: <i>Лешњо, седење</i>	217
4. В. М. Мићовић: Значење неких речи у народним песмама	223
5. А. Пецо: Облици колективних именица на <i>-ад</i>	234
6. Милош С. Московљевић: Уз појаву једног речника	247
7. М. Стевановић: Две грешке код двојце писаца	254
8. Милка Ивић: Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала	260
9. Мишар Пешкан: О уметку <i>-ов-</i> (<i>-ев-</i>) у множини именица прве врсте	270
10. М. С. Лалевић: Обрада подређених реченица	276
11. Језичке поуке	289

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Рвнџа
ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЊЕ — БЕОГРАД
 1956

Штампа Графичко предузеће „Академија“, Београд, Космајска 28, Тел. 24-701

ЛЕТЕЊЕ, СЕДЕЊЕ

У источном говору нико и не говори друкчије него овако како су те речи горе исписане, иако се пише каткада и *лећење, сеђење*. И поред тога што Ј. Живановић није препоручивао да се пише *лешење*, већ *лећење* („летење је провинцијализам, а књижевни облик гласи *лећење*. Летење дакле нема мјеста у књижевном језику“, Бранк. коло 1909, 527 — писао је он, вероватно, према Вукову писању), и поред тога што је, поводећи се за овим, речник Ристић-Кангрге гонио *лешење* из језика („*лешење* п погрешно место *лећење*“ s. v.), ипак се у источној половини наших народа стално употребљава *лешење*, почевши од Доситеја до наших дана. Док за *лешење* има много примера Збирка речи Српске академије наука, за *лећење* су примери појединачни. То исто вреди за *седење* према *сеђење*. Док почевши од Ј. Стерије Поповића за *седјење* има безброј примера у горњој Збирци, то за *сеђење* у том значењу нема ни онолико колико за *лешење*. Међутим у јужном изговору, напр. код Вука и код оних који за њим иду, има *лећење, сјеђење* као општи облик за све изговоре наше. Несумњиво је да те глаголске именице морамо разумети по пореклу као *лешјење* или *сједјење* у јужном говору, исто онако као што и глаголе *лећеши* и *сјеђеши* морамо разумети као *лешјеши* и *сједјеши*. Али Караџић када је почео писати место *ђевојка* — *дјевојка*, почео је писати и *лешјеши*, *сједјеши*, а *лећење* и *сјеђење* оставио је са *ћ* и *ђ*. Ја сам у својем правопису ставио на прво место у јужн. изг. *лешјење* и *сједјење*, а тек на друго место у загради *лећење* и *сјеђење* као облике мање правилне, мада у широкој употреби. Слично и у источном изговору, само *лешење, седење* на првом месту,

а на другом *лѣѣње, сѣѣње*. Да видимо колико се потврђује исправност тог писања историјом нашег језика.

Узмимо *лѣѣње* у РЈА (књ. V стр. 945). Ту стоји одмах у почетку: *Stariji je oblik letjenje, lecenje, a nalazi se (i u južnijeh i istočnijeh pisaca) i oblik letenje i leteće*. Не може се рећи да је ова констатација потпуно јасна јер се из ње не види да ли је основно *letjenje*, а од тога постало *lecenje*, или су то два пуноправна, напоредна облика. Да је било довољно истакнуто да се облици типа *lecenje* налазе тек од XVIII в. или од краја XVII в.¹, било би јасно да је *ć* у *lecenje* и добивено новим јотовањем од *letjenje*. Да је та констатација учињена, а то није било тешко учинити, јер се то потврђује временом кад су писали писци код којих се налази *ć*, — био би само један корак до констатације да је *je* у том облику добивено од старог *ѣ*-та. То значи да је стари облик био *лѣѣње*, као што и имамо у старословенском (в. ниже). Исправност тога показују нам писци које наводи поменути речник *leceće* налазимо код М. Раднића (његово је дело из 1683), С. Маргитића (његова су дела из 1704, 1708), К. Мађаровића (из 1712), А. Косте (из 1788) и Вука. Дакле све су то писци од краја XVII—XIX в., тј. из времена када је претварање *ѣ* од *ѣѣ* у *ћ* било већ у току. Према томе јасно је да у књижевном јужном говору треба писати *лѣѣње* исто као *лѣѣши*, а не *лѣње*. *Лѣѣње* уосталом пише велики број писаца и тога времена и раније, напр. Бела (XVIII в.) и Стули (XIX), Ј. Палмотић (1678) и др. Што неки писци из ових крајева пишу *лѣње*, биће према чакавском (екавском) које се ширило и по поменутим крајевима.

За *сједјење* а не *сјеђење* даје нам одмах све потребне податке РЈА у XV књ. 135 стр. под *sjeděnje*. Ту је исправно речено: „Nalazi se i u liku sjedjeće (sidjeće) i ponajviše sjedeće, u čakav. ikavskom je sidiće... sa *đ* od sredine XVIII vijeka“. Икавски облик *sidiće* јасно показује да смо имали у осно-

¹ Ново се *ћ* и *ѣ* јавило у нашем језику почетком XVIII века, а гдѣде и у XVII в. у случајевима где је у старом језику било *-ѣѣ-*, *-дѣѣ-*. За оно *ћ* и *ѣ* које се јавило од *ѣ* и *д* и од кратког *ѣ*-та (*-јѣ-*) можемо рећи да је од горњег још млађе (исп. А. Белић, Српскохрватски језик, I Фонетика 146—148). Али се и то *ћ* и *ѣ* могло јављати гдѣде у XVII в.

вици *сѣдѣнѣ*; позни облици са *-ћ-* поред *-дј-*, тј. тек око средине XVIII в., јасно такође показују да је то *ћ* постало новим јотовањем (исп. *дјѣвојка* = *ћѣвојка*), као што то показују и напоредни облици *сјѣдење* који су такође употребљавани. Према свему овом јасно је да и у овом случају треба писати у јужном књижевном говору *сјѣдење* као што пишемо и *сјѣдјеши*.

Кад овако схватимо *лешјење* и *сјѣдење* у књиж. јуж. говору, место *лећење* и *сјећење*, биће нам сасвим јасни и облици *лешњење* и *седење* и њихов изговор. И једни и други облици претстављају савремено продужење старих облика *лешѣнѣ* и *сѣдѣнѣ*, који у југозападном изговору дају *лешјење* и *сјѣдење*.

Ако претпоставимо да је у прасловенском било оно стање које налазимо у старословенском, видећемо да су у нашем језику, и поред нешто остатака, отступања знатна. У старословенском смо имали глаголске именице на *-ниѣ* овако грађене: од инфинитивне основе када је била на *ѣ*, напр. *видѣнѣ*, *кѣснѣнѣ* и сл. То је било подједнако и од глагола који су имали претериталне пасивне партиципе, а исто тако од глагола који су имали *ѣ* у инфинитиву, а нису имали овог партиципа јер су били непрелазни: напр. *болѣнѣ*, *бѣдѣнѣ*, *врѣнѣ*, *кѣснѣнѣ*, *кѣшѣнѣ*, *лешѣнѣ*, *сѣдѣнѣ* и сл., као *видѣнѣ*, *велѣнѣ* и сл. од глагола који су имали трпне партиципе: *видѣнѣ*, *велѣнѣ* и сл.

У нашем језику, иако се у старијим епохама налазе трпни придеви: *видјен* (Н. Рањ. 1505), *желин* (П. Зоранић, 1569), *исповидјен* (Гучетић 1597) и др., ипак већ од свршетка XV в. налазимо да се партиципи код ових глагола граде према глаголима са *и* у презентској и инфинитивној основи, дакле: *виђен*, *исповиђен*, *жељен* и сл. (Даничић, Историја облика, 1874, 396—7).

Било је сасвим природно да овим покретом буду захваћени, вероватно у мањој мери, и глаголи без трпног партиципа, а са *ѣ* у инфинитивној основи, као *кѣшѣнѣ*, *болѣнѣ* и др. Али су се стари облици могли од неких таквих глагола (као *лешѣнѣ*, *сѣдѣнѣ* = *лешјење*, *седење* у и. гов.) задржати до данашњег дана (исто као и у југозап. говору: *лешјење*, *сјѣдење*).

Међутим Вук је, под утицајем јужног изговора, у ком је *лешјење* и *сједјење* давало *лећење*, *сјећење*, распростра ту особину на све глаголе и источног и југозападног типа, у којима се она могла, под утицајем јужног изговора или како друкчије, спорадично употребљавати.

Ово се тиче целе групе облика, али свугде није овако поуздано да се сачувао стари облик. Код нас се често употребљава реч *оболѣње*, иако наши правописни речници траже искључиво *обољѣње*. Међутим *оболѣње* би претстављало продужење старог облика *оболѣнше*, а *обољѣње* би био облик који се развао по аналогiji са другим облицима (према једнакости през. *оболим* са *оделим* и према правилном *одељење* добивено је и *обољење*), или пак под утицајем јуж. изговора. RJA забележио је ту глаголску именицу само једном, и то са *i* = *ъ* („*samo u primjeru: Grišnu pohotinju uzda jest slaba put, misli obolinju. Marulić 153, RJA VIII 424*).

Има још доста именица овога типа, само се не може рећи да су оне сачувале стару особину у потпуности. Тако напр. Вук има *шрѣљење*, али има и инф. *шрѣљеши* на који упућује *шрѣјеши*. Међутим, у савр. књиж. јужн. говору има *шрѣјеши*, а глагол. имен. *шрѣљење* је задржана; али исто као што смо имали у инф. *шрѣвши* имали смо и у глагол. имен. *шрѣвње* (исп. у ст. слов. *шрѣвѣнше* или у руск. *шерѣвѣнѣ* < *шерѣвѣнѣ*). Тако је и код других глагола овог типа: *ѣлављење* (Вук), *слијѣљење* (: *слијѣјеши*), *сшрѣљење* и сл. Код Вука нема инф. *ѣлављеши* или *сшрѣљеши* (исп. код њега *ѣлавиши*, *сшрѣвиши*), али је несумњиво да се поменути глаголске именице налазе у вези са инфинитивима типа *шрѣљеши*. У RJA под *слијѣплѣње* стоји као констатација „*nom. verb. od 1 slijepiti ili slijepjeti*“. Уствари од *слијѣвиши* било би *слијѣљење*, а од *слијѣјеши* — очекивали бисмо **слијѣљење*; у оним говорима у којима је то *слијѣјење* дало по новом јотовању *слијѣљење* имали бисмо тако; али где се чувало *слијѣјеши*, као што је случај у књиж. јужном говору, очекивали бисмо *слијѣјење*. RJA наводи као паралелу *ѣѣвње* од *ѣтити* и *ѣтјети*, али и ту је *ѣѣвње* несумњиво постало од *ѣтити*, а од *ѣтјети* очекивали бисмо *ѣтјење*; исп. са овим глаг. *бѣѣти* и глаг. имен. од њега *бѣјење* а не *бѣење*, или напр. глаг. *хотјети*, од којег се даје

глаголска именица *hotjenje*, а глаг. именица *hoćeње* наводи се тек од XVIII в. (мислим да није требало та два облика одвајати пошто је *hoćeње* постало од *hotjenje*, а оба од *hotъње*).

Наравно, и у овим случајевима аналогија није искључена. Зато пре него што би се пришло стварању дефинитивних правила, ваљало би се позабавити тим именицама у народним говорима (уколико их у њима има).

Вук Караџић је формулисао у свом речнику овако ове појаве: код глагола типа *брѣдјети* југоз. и *брѣјети* јужно: упућивао је јужни облик на југозападни. Тако: *врѣјети* јужни упућује на југоз. *врѣјети*, *гѣјети* на *гѣдјети*, *жѣјети* на *жѣдјети*. *лѣјети* на *лѣшјети*, *сијѣјети* на *сијѣдјети*, *шѣјети* на *шѣдјети*. *шѣјети* на *шѣшјети* и сл.

Изгледало би, према овоме, да Караџић јужни облик упућује на југозападни, али у другој групи глагола, код којих се основа завршује лабијалом, он поступа сасвим обрнуто: југозападни изговор упућује на јужни. Тако југоз. *врвјети* упућује на јужно *врвљети*, *грмјети* на *грмљети*, *живјети* на *живљети*, *кијјети* на *кијљети*, *нијемјети* на *нијемљети*, *сврбјети* на *сврбљети*, *слијѣјети* на *слијѣљети*, *шрѣјети* на *шрѣљети* и сл.

Мислим да је било боље и овде упућивати облике јужног изговора на југозападне, као што је доцније и урађено у књижевном језику јужног изговора.

Код глаголских именица Вук је, као што је напред речено, начинио правило за које се не може рећи да подједнако добро одговара нашим дијалектима. Он је сматрао да глаголска именица има увек потпуно извршено јотовање, дакле *лѣћње* за сва три изговора. Зато код именица овог типа он и не ставља обележје књижевног изговора: напр. *врвљње*, *врћње*, *гѣљње*, *живљње*, *жѣљње*, *кијљње*, *лѣљње*, *лућње*, *шѣљње*, *илвљње*, *шрѣљње*, *шѣћње*, *шѣљње* и сл. Само у оним случајевима када је по другим особинама јасно да такав облик припада само јужном изговору, тако је и код Вука означено (*нијемљње* јуж., *сијѣљње* јуж., *слијѣљње* јуж. и сл.). Као што је напред показано, Караџић на такво уопштавање није имао право: и *седење*, *лешење*, а, вероватно, и још понеки глаголи ове врсте имају правилно продужење старог облика у источном говору.

Међутим несумњиво је да се различним другим путевима могло развити и у источном изговору *сврбљење*, *шћеђење* и слично. Ја у то овде не бих даље улазио. Мени је стало до тога да се не врши насиље над правилним облицима уколико их има¹. Зато сам и предложио у свом Правопису *лећење*, *седење* као правилне облике и могућно *лешјење* и *сједјење* у јужном књиж. јез. по југозападном изговору, како је примљено за инфинитив, па мора вредети и за глаголске именице. Колико се таквих именица може још поуздано одредити са оваквим особинама, то треба да покажу исцрпнија испитивања која треба у овом правцу предузети.

А. Б.

¹ И у југозападном се говору не чува увек *лешјеши*: тако у Дубровнику има само *лешши* (али у Цавтату још *лешјеши*), у Дубровнику *живјеши* и *живљешши*, *шријеши* и *шриљешши* и сл. (в. Будмани, Rad 65, 157—176).